
Makovecz Benjamin

EGY ESP (EXTRA-SENSORY PERCEPTION – ÉRZÉKFELETTI TAPASZTALAT) MARGÓJÁRA

Arthur Koestlerrel 1991-ben találkoztam először. Korábban természetesen már olvastam néhány művét, a *Sötétség délbent*-t meg a *Tizenharmadik törzs*-et, de – és ez töredelmes beismerés – nem kápráztattak el. Tudtam, hogy a *Darkness at Noon* igen fontos mű, ezt abból is sejteni lehetett, hogy oly szigorúan tilalmas volt akár csak pár évvel azelőtt is. Az igazi találkozás azonban csak később történt, Bécsben. Barátommal egy zezugos és rendetlen, egészen zsbivásárszerű könyvesboltban jártunk, még arra is emlékszem, hogy valami Asimovot nézegettem, amikor egyszer csak levett a polcra egy kékeszöld kötetet, és az orrom alá dugta. – *Te olvastad ezt?* – Nem, miért, mi ez? Koestler? – kérdeztem. – Na akkor vedd meg – mondta a barátom, és még hozzátette, hogy neki nagyon fontos, meghatározó olvasmánya volt, még valami olyasmit is mondott, hogy ettől lett az, ami. Mármint hogy ő. Hallgattam rá. Nem voltam biztos benne, hogy elég okos leszek hozzá, meg elég türelmes, hiszen a *The Sleepwalkers* vaskos kis kötet, és képek se nagyon vannak benne, de hát ha egyszer olyan fene jó, gondoltam, megpróbálom. Hátha én is az leszek, ami.

A dolog bevált. Elolvastam, aztán megint elolvastam. És akkor arra gondoltam, hogy csak belefogok én ebbe a fordítás-dologba. Mindig szerettem a nagy vállalkozásokat, és ez pont ilyesminek ígérkezett.

A második találkozás e munka során történt, de erről később. Most azt akarom elmondani, hányszor és hol *nem* találkoztam Arthur Koestlerrel.

Pontosan emlékszem; az óvodában egész biztosan nem. Már csak azért sem, mert ötvenkét évvel később születtem, bár – mint hamarosan látni fogjuk – ez még nem is lett volna olyan nagyon komoly akadály. Az óvoda az Andrássy út környékén volt, de lehet, hogy a Naphegyen, a Derék utcában, ahol Makó Cilikének hívták a kis Polányi Laurát. Sokat játszottunk kint a kertben, a foglalkozások a személyiségünket építették, nem voltunk túl sokan, és értelmi képességeink már ekkor észrevehetően megkülönböztettek bennünket azoktól, akiknek másmilyenek voltak az értelmi képességeik. Rajzaink koraérettnek számítottak és nem énekhangunk volt a legjelentősebb közöségformáló erő. A bátortalan kis számtanoktatás nem okozott nehézséget, de Arthur vagy ötvenkét évvel azelőtt mindannyiunkat lepipált. Arthur egyébként utálatos kis kölyök. Miért kell mindig kitűnni, igyekezni, kapaszkodni – aztán néha meg nem felel a legegyszerűbb kérdésekre sem, mintha egészen megkukulna volna, vagy tudja a fene, merre kalandozna.

Nem találkoztam Koestlerrel a Szív utcában, ahol a szülőháza koszlott, málló vakolatú falán elhelyezett emléktáblát avattuk fel egy februári délelőtt. A vakító téli napsütésben ott álltunk a járdán meg az úttesten, és örvendeztünk. Marx tanár úr rövid beszédet mondott, és hajdani, középiskolai fizikatanárom életében először rám mosolygott

– amit éppen megtehetett volna korábban is. A rendőrök rutinosan terelték más irányba a befordulni akaró autókat, s az ablakfüggönyök mögül nyugtalanul gyanakvó pillantások vigyázták az eseményeket. *Mit akarnak ezek?* Az egész szertartás nem tartott túl soká. A könyvek egyre-másra megjelennek, végre van emléktábla is, most már lassan mindenki tudni fogja, ki is az a Koestler, igazán legfőbb ideje, menjünk haza.

Nem találkoztunk az Északi-sarkon sem, a Zeppelinben, ahol a kelletténél minden bizonnyal izgágább és tudálékosabb újságíró igyekezett mindenbe beleütni az orrát; szinte érthetetlen, hogy miként készülhetett az a fénykép, amelyen olyan magányosan tehénkedik egy asztra és írja, amit éppen fontosnak ítélt. Hideg volt. A vastagon bélelt nadrágokban és kabátokban mindenki egyformának tűnt; mint dundi óriáscecsemők járkáltak a fedélzeten és hunyorogva figyelték a láthatárt a nyitott helyiségek ablakaiból. Arthur szívesen bámult lefelé a jégtáblákra és kékesfekete vízfelületekre, vakítóan szikrázó lankákra és ámyékba burkolózó mélyedésekre – néhány évvel korábban ugyanígy bámulta a vizet az új Ígéret Földje felé tartó hajó fedélzetéről, s Bécsre gondolt, aztán a Mamára, meg arra, hogy ezután már minden csakis jó lehet. Amikor nem izgágáskodott, a havat és az eget bámulta, mint én, amikor Naumburgba utaztam, hogy megnézzem Uta és Ekkehard szobrát, főleg Utát, a karcsú, nemes, szépséges kezű és kissé nervóz tündért, aki nyilván unta egy kicsit a mozdulatlanságot, a kőport, a mestert meg az egész fontoskodást – lett volna dolga épp elég. Arthur az oltások helyét imádkozta a nők karján, ma már egyre ritkább az efféle csemege.

A léghajós utazásról írt tudósításaira nem emlékszem. Nem lehetek olyan igazán fontosak. Végül is minden fehér, az emberek puffeteg ruhákban járnak, folyton süvít a szél, a cigarettával vigyázni kell, és amikor odaérnek a Sarkra – ráadásul nem is egészen oda, csak valahova a közelébe – nem csendül meg az angyal csengettyűje, nem csillan meg az alanti kristályvilág és nem harsan fel semmiféle harsona, csak a műszerek mutatják, hogy na! Hogy itt valahol. Kutyák vontatta szánon, hajó körül jeget csákányozva, kővé fagyott húst gondosan beosztva, dermesztő szél elől ponyva alatt egymáshoz lapulva sokkal valószínűbb lenne mindez még akkor is, ha egyikük hátizsákjában azért fel-felsustorogna egy amolyan hatkörös rádió. És azért mégiscsak sokkal jobb volt az a rettenetes, palesztinai meleg.

A varázslónő szobája kiábrándító. Ízléstelen tárgyak bacchanáliája, tővel-heggyel egybehányt mitológiák parafernáliái vásári tarkaságban sorakoznak a lakótelepi, szögbelövős polcokon; a műanyaggal borított pozdorjafelületen persze mindenekelőtt a kötelező csipketerítő, s csak erre jöhetnek aztán a kis Buddhák, selát-sehall-seszól triumfajomátusok, feszület, füleskereszt, dávidcsillagos hamutartó, menóra meg Mihail arkangyilovics. A yang-yin – hol másutt? – az otromba és kényelmetlen szék

elmaradhatatlan kispárnáján díszeleg. Csüccs, és már jönnek is az angyalok. Tíz a Jézus, húsz a Mária, a stílusparádé nagyúri ráadás. A szesszió négyezer forint, a második olcsóbb. Kísérletező kedvű vagyok. A tizedik könyv lefordítása után az érdekel – és rá is érek, a Nap is süt – Arthur Koestler akar-e még tolem valamit. Fondorlatosan kérdezek. Nem árulom el, ki is légyen ez a bizonyos, miféle közöm volt, van, lehet hozzá, foglalkozásom is homályban marad. A másság esetleg felmerülő gyanújának kockázatát vállalnom kell. A varázslónő rezzenéstelenül fogadja a kérdést, rögtön meg is kérdezi az angyalokat – mondja –, mihelyt megérkeznek, bár ilyenkor, délelőtt nehezebb – teszi hozzá mindenestre. Én várok. Aztán lassan elködösül a szeme – remekül csinálja! – arca ellazul, minden izma elernyed. Cinikusan gondolok a jogosítvány megszerzése érdekében tanult elsősegély-minimum egyes fejezeteire; csak szájból szájba ne kelljen... Ekkor a tésztás arcú, formátlan asszony szeme hirtelen kigyullad, rám néz, és hangjában némi megrendültséggel – kitűnő! – elmondja, hogy ugyan már, *Keszler*(!) egyáltalán nem akar tolem semmit, és nem is akart soha. Éppen ellenkezőleg! Ő akarta viszonzni egy hajdani jócselekedetemet! Évszázadok óta várta az alkalmat, hogy megajándékozhasson valamivel, ami ő maga, amiben sok fáradtsága és szeretete van, és amit megfelelően csakis én értékelhetek. Nocsak. Mert hát az úgy volt, hogy a normannok annak idején megtámadtak egy falut, mindenkit lemészároltak, s én, mint angol lovag, az utolsó pillanatban mentettem meg egy kisleányt, akit aztán jószágban és szeretetben felneveltem, és önzetlenül segítettem halálomig. Na és hát ez a kisleány lenne az a *Keszler*. És hogy ő – a varázslónő – igazán nem tudja, mi is volt az a bizonyos ajándék, de az angyalok szerint *Keszler* már ideadta nekem. És köszön mindent.

Hát igen. És még mondják, hogy kutya a magyar. Vagy az angol. Vagy nem tudom.

A Buddhák, menőrák és Madonnák farsangján négyezerét kapott mese úgy jó, ahogy van. És van olyan jó, mint bármelyik másik mese. És illik ide egy idézet a kisleánytól; akik olvasták az *Alvajárók*-at, ismerik: „*Kepler fiatalsága Freud világában a neurózis szublimációjának története; Adlerében a sikeresen kompenzált kisebbségi komplexusé, Marxnál a történelem válasza a pontosabb és használhatóbb navigációs táblák iránt felmerülő, követelő igényre; a genetikai szempontjából bizonyos korcs gének sajátos kombinációja. ... Lehet, hogy a Merkúrral konjunkcióban álló Mars – némi kozmikus fűszerezéssel – éppoly jó magyarázat mindenre, mint a fentiek közül bármelyik.*” Idézet vége. Nekem ez a mese, ez a találkozás – vagy nem találkozás – legalább olyan valóságos, mint az a másik, az 1993-as, amelyikről később szeretnék beszámolni.

Aztán nem találkoztam Arthur Koestlerrel a Szovjetunióban, ahol eredetileg traktoros akart lenni, de végül ravaszul, látványosan pálfordulni ment oda. Hogy majd ő lesz a kételkedő, bizalmatlan és pökhendi nyugati újságíró, aki fitymálkodni jön, de lassan, fokról fokra könnyekre fakad és térdre borul. Micsoda pemahajder! Úgy lett aztán, hogy a titokban már Berlinben könnyező és térden csúszó ravaszdi szépen felegyenesedett és férfias torokköszörüléssel elmorzsolta azokat a könnyeket. A vonatablakot borító csomagolópapíron persze nem, de a nagy hazugságon sikerült átlátnia. A szépséges, karcsú és nemes Nagyezsda, akit az eszmével együtt, az eszméért és az eszme gyalázatáa elárult – vele nem tudni, mi lett. Én Naumburgban láttam a szobrát;

nem tűnt bánatosnak, inkább csak sajnálta már az egész gyötrelmes, megalázó és fölösleges históriát. Arthur nem tudhatta, hogy 1979-ben jártam (vagy járnai fogok) Nagyezsdánál, én akkor még meg nem is sejtettem, hogy Arthur létezik – egyedül Uta látta egymás mellett az árnyékunkat a bakui esőben, a néptelen naumburgi utcán vagy az Északi-sark csikorgó havában, és velem küldte el a feloldozást – azóta már nyilván rég megbeszték ők ketten az egészet, de azért majd én is átadom.

Szóval 1993.

Én éjszaka szeretek dolgozni. Olyankor nem szól a telefon, nem csenget a postás, nem járnak autók és hűvös is van – nem bírom a meleget. Jobbról a vaksötét ablak, a szobám ajtaja csukva, alszikh még a szeretett kutya is – Lucának hívták; meghalt már, akárcsak Koestleré, az a busa fejű. Van egy kegyelemteljes időszak – úgy kettő és három óra között –, amikor minden megszűnik az ember körül; és csak a munkája van, belőle magából meg épp csak annyi, ami ehhez a munkához elegendő. Takarékos és végtelenül temékeny percek – vagy évszázadok. Az *Alvajárók* úgy kétharmadánál tarthattam. A képernyő fényes négyszöge mellett csak az asztali lámpa világított; beleszívtam a cigarettámba, és egyszer csak világosan éreztem, hogy nem vagyok egyedül. Jobbra, mögöttem ott állt Koestler. Semmi szükség nem volt rá, hogy megforduljak. Éreztem a cigarettája füstjét, tudtam, hogy enyhén előredől; egyik kezében a cigarettával, másikkal a könyökét fogja; homlokát kicsit összeráncolja és parányi fintorral, csak az állával bök a képernyő felé – ott, ott, azt nem egészen úgy gondolta, azt a mondatot. Az egész persze voltaképpen lényegtelen, csak ha

már észrevette; hogy az a hangstúly, csak egy kicsikét... És a látogatásnak nem is ez a fő oka. A barnazakós öregember ugrott be az éjszakában egy pillanatra, ha már hónapok óta – és még meddig! – ilyen jól elbeszélgetünk. A *Vakvéletlen gyökereinek* szerzője nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy megmutassa: már megint igaza volt. A fenegyerek nem bír magával, s a hűvös és öreg estében átszökött a puszta körfalán. A Le Vernet-i fogoly dumált át a drótkerítésen, pedig nem lett volna szabad. A sevillai halálraítélt egy nőért – Nagyezsda? Uta? – cserébe visszaszökött az élők közé. Vagy csak az a normannoktól megmenett kisfiú integetett át a valóság ablakán – *látlak!*...

Aztán a mondat megváltozott egy kicsit, a kisfiú meg hazament. Talán a Szív utcába, de lehet, hogy Walesbe, vagy Roquebillièrebe, ahol Madame Comiglion – a *hídi* Comiglion felesége – napi harminc frankért kínál kosztot, kvártélyt, kiszolgálást, és bort – *à discrétion*. Igen, azt hiszem, oda, Végül is ott várja G., ott van Théodore, az 1929-ben született Ford; a Nap álmosan süt, mintha örökké, és a katonák, akik még nem tudják, mi vár a világra, mert még senki sem tudja, mi vár a világra, *felébresztik Csipkerózsikát, és elmondják neki, hogy a franciáknak háborúzniuk kell az olaszokkal, mert egy lengyel városkára szemet vetettek a németek. Csipkerózsika meg nem hisz nekik, és akkor a katonák vörösborral kezdik kínálgatni, és csupasz sarkát fricskázgatják, hogy jobban teljen az idő.* Idézet vége.

A kézzel – *manccsal* – fogható, mérhető, feltérképezhető és birokolható, *tudományos* valóság mitológiájához oly elszántan ragaszkodó, s élete utolsó éveiben annak mégis hátat fordító Koestler emlékére, s neki ajándékkul szánt kis dolgozatom e tudós közegben némiképp kétségkívül szövetidegen – percekig még azt a jelzót is fontolgattam: *pimasz*. Mentségemül szóljon egy utolsó idézet – történetesen *A teremtés*-ből (vagyis még jóval *A dajkabéka esete* és *A vakvéletlen gyökerei* előtti időből) –; ebben már felsejlik a homályos cselédlépcső, amelyen a tiszta, áttekinthető, de néha azért gyötrően ünneptelen valóságból egy bujább, titoktelibb és lazábban szőtt, másik mindenség felé indulhatunk: *Sokkal inkább úgy fest a dolog, mintha mindegyik iskola az emberi minőség egy-egy aspektusára, szeletére függesztené fűrkész – vagy kollektíven kancsal – pillantását, s úgy készítené elő kísérleteit és fogalmazná meg kérdéseit, hogy más értelmezéseknek esélyük se legyen rá, hogy egyáltalán szóba kerüljenek. Ha valaki káposztamagokat vet, nem várja, hogy földjén mimózáik teremjenek, de ettől még nem támad joga kijelenteni, hogy a mimózáik létének feltételezése babonáság. A Skinner-dobozba helyezett teremtmény többé-kevésbé úgy fog viselkedni, ahogyan azt elvárjuk egy Skinner-dobozba helyezett teremtménytől, s a lehetséges szórás még mindig belül marad a Skinner-dobozban való viselkedés vonatkoztatási rendszerén.*

ALPÁR IGNÁC születésének 150. évfordulójára jelent meg Rosch Gábor: *Alpár Ignác építészete* (Enciklopédia Kiadó) és Kubinszky Mihály kortörténeti és Vámosy Ferenc az építész személyiségét elemző tanulmányától kísérve Hajós György: *Alpár Ignác élete és munkássága* című könyve (Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft kiadása). Örömteli és sajnálatos az egyformán időzített könyvek párhuzamos megjelenése: az építészet és az építészeti kiadványok iránt növekedő érdeklődést és az ezt kiszolgáló kutatók – tudjuk, önfelelődozást kívánó körülmények között végzett munkára való – készségét jelzi egyfelől, másrészt a kiadók és kutatók közötti elszigeteltséget, hiszen a két kötet nem a másutt folyó hasonló munka ismeretében, nem egymást kiegészítve, két sajátos megközelítési módot bemutatva íródott, hanem szerzőik a maguk lehetőségei, képességei, a kiadók megszabta keretek között kívánták a legteljesebb képet megrajzolni Alpár tevékenységéről. Naivítás lenne feltételezni, hogy a két kiadó és a négy szerző közös munkája lett volna a tökéletes mű záloga, hiszen nyilván így sem lehetett volna olyan feltételeket teremteni a kutatómun-

kához, hogy egy teljes értékű monográfia megszülessen. Mindezek ellenére a két kötet és a két tárgyalásmód jól ki is egészítik egymást, főleg a két képanyagról mondható el, hogy kevés az átfedés, egy-egy műről a két kötet képeit és leírásait olvasva nyerhetünk teljesebb képet. Meglepő, hogy a nehezen hozzáférhető dokumentumok közül egymáshoz képest mennyi újdonsággal szolgálnak a kötetek, bár nagyon sok érdekes és szép, korabeli folyóiratközleményekben fellelhető tervlap nem került most bemutatásra. Mindkét kötet nagy érdeme a teljes életmű adatainak illusztrált bemutatása, az Alpár személyére, irodája működésére vonatkozó részletek elemzése. Mindkét mű gyengéje a tipográfia: az Enciklopédia Kiadó esetében a színes képek közlésének lehetőségével lehetett volna jobban gazdálkodni, több eredeti tervet közölni, amelyek igényelték volna ezt a nyomdai minőséget, a mai felvételeket gondosabban vágni és előkészíteni; a másik, tervezőt az impresszumában fel sem tüntető kötetnél valóban a tervezés teljes hiánya feltételezhető a nyomtatás felügyeletének hiányával együtt, amelyek így a szerzők komoly erőfeszítésének értékét csökkentik. (G.J.)

Alpár Ignác: a segesvári református templom terve (1887), a brassói református templom (1891), a győri városháza (1894) pályaterve

